

ETIENNE VERHOEYEN

Spionnen aan de achterdeur. De Duitse Abwehr in België 1936-1945 – (Governance of Security Research Report Series, IV)

Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2011, 622 p.

De auteur geeft met dit meer dan 600 pagina's tellende werk een waarschijnlijk definitief overzicht van de activiteiten van de *Abwehr*, de Duitse militaire inlichtingendienst (*Abwehr I*, militaire inlichtingen, en *Abwehr II*, sabotage en subversie), in België tijdens de periode van de zgn. onafhankelijkheidspolitiek, de bezetting en de laatste maanden van het IIIe Rijk. Voor alle duidelijkheid : het gaat dus niet om politieke spionage (vooral een zaak van het civiele *Reichssicherheitshauptamt RSHA*) en om contraspionage.

In negen chronologisch-thematische hoofdstukken worden de rekrutering van de agenten en de geplande en daadwerkelijk ondernomen acties gedetailleerd onder de loep genomen.

Wat de bronnen aangaat, raadpleegde Etienne Verhoeyen quasi alles wat beschikbaar is in België, Duitsland, Groot-Brittannië en de USA. Het gaat om eigentijdse maar ook om naoorlogse bronnen (processen !). Hij stelde wel vast dat er opvallend weinig operationele dossiers over acties bewaard bleven.

Na het inleidend hoofdstuk over de vooroorlogse buitenlandse activiteiten van de *Abwehr* die voor een aanzienlijk deel tegen de Angelsaksische landen gericht waren, komt België aan bod. Tijdens de periode van Belgische 'onafhankelijkheidspolitiek' was het land een doel op zich, maar toch vooral een uitvalsbasis tegen Groot-Brittannië

en Frankrijk. Eind 1938 werd het met de oprichting van de zgn. *Kriegsorganisation* (KO) echt ernstig. Het werk van de *Abwehr* in België werd nu regelrecht het voorbereiden van een oorlog tegen Frankrijk en Engeland en dus vooral het verkrijgen van militaire en scheepvaart-inlichtingen. Etienne Verhoeyen wijst op de verschillende dekmantels van de *Abwehr*; zo functioneerde de KO Brussel in de Duitse ambassade.

Alle bekende, minder bekende en onbekende rekruteringen van agenten komen aan bod. Gelukkig krijgen we op pagina 229 een korte synthese in dat verband : veel Belgische agenten doen het om het geld, uit anticommunisme of, voor een aantal Vlamingen (een minderheid !), uit nazi-overtuiging. Een diepgaande prosopografische analyse van de agenten krijgen we niet. Maar was ze wel mogelijk ? Spijtig is ook dat weinig aandacht wordt besteed aan de verwerking van de verkregen inlichtingen door bv. de afdeling *Fremde Heere West* van de Duitse generale staf die verantwoordelijk was voor analyse en interpretatie van de binnengekomen info, een afdeling die in het boek – als ik mij niet vergis – niet ter sprake komt. Maar ook hier : wellicht was dit onmogelijk.

Een detail : op basis van een naoorlogs stuk heeft Etienne Verhoeyen het over een verder onbekende Duitse agent, "*Richter von Halt*" (p. 172). De auteur vermeldt even later zelf dat er een foto uit 1936 bestaat van von Halt met Belgisch atleet en sportjournalist Victor Boin te Garmisch. Zou het gezien de context niet gaan om Karl, Ritter von Halt, tienkamper, SA- en SS-lid en voorzitter van het *Organisationskomitee für die IV. Olympische Winterspiele...* te Garmisch ?

Etienne Verhoeyen vervolgt met een hoofdstuk over sabotage en subversie tijdens de achttiendaagse veldtocht. Hij bewijst ten overvloede de nauwe vooroorlogse banden tussen het VNV en de *Abwehr*. Hij bevestigt echter dat de rol die de fameuze Militaire Organisatie (MO) van het VNV in 1940 had moeten spelen, in de realiteit niets was vergeleken met de gevolgen van de "hopeloze verwarring in het leger". De auteur wijst er trouwens terecht op dat niet veralgemeend moet worden : het gaat specifiek om *Abwehr* en VNV, terwijl andere Duitse instanties als het *Auswärtiges Amt* niet happig waren op banden met het VNV (wellicht omwille van het positieve effect van de onafhankelijkheidspolitiek op de Duits-Belgische betrekkingen).

Waar sabotage en subversie in mei 1940 wel reëel voorkwamen, was in de zgn. Oostkantons. Met de sabotageactie van de "Antwerpse" groep Hercules (gerekruteerd onder Antwerpse nazi's) aan de sluizen te Nieuwpoort eindigt het eerste deel van het boek.

In het tweede deel worden de bezettingsjaren en de bevrijding behandeld met achtereenvolgens de activiteiten van *Abwehr I* (de eigenlijke spionage met o.a. de fameuze "vissersvloot" voor het verschepen van agenten naar Engeland) en van *Abwehr II* (sabotage, met als heldendaad het "*Unternehmen Wespennest*" van de zopas aangehaalde Hercules-groep, het opblazen van een spoorlijn tussen Frankrijk en Zwitserland). Apart wordt het wegsluizen van agenten naar Engeland en het opzetten van het zgn. R-net (agenten die zouden achterblijven in geval van een geallieerde 'bezetting' van België) behandeld.

Dankzij de gedetailleerde *case histories* (voor het hele boek komen we aan ongeveer 4.500 geciteerde namen) wordt het duidelijk dat het o.a. bij de "agenten naar de overkant", Duitsers en Belgen die vanuit België naar Engeland en de USA werden gestuurd of waarvoor dat gepland werd, faliekant misliep. Niet enkel werd er door de *Abwehr* geïmproviseerd, verwarden de agenten realiteit met fantasie, maar ook hun persoonlijke achtergrond speelde mee. Dikwijls ging het om mislukkelingen, elementen die op geld uitwaren of fantasten. Zij bleken niet alleen afkomstig uit de "lagere" klassen maar ook uit burgerlijke milieus.

Ook het zgn. R-net van *stay behind*-agenten waarvan de rekrutering vanaf 1942 weer gedetailleerd wordt geanalyseerd, werd een mislukking. Allen werden ze vroeg of laat na de bevrijding gearresteerd. In het deelbesluit van dit hoofdstuk doet Etienne Verhoeyen een opvallende vaststelling : bij de inlichtingsagenten werd slechts een minderheid duidelijk gedreven door ideologische motieven, in tegenstelling tot de sabotageagenten (m.n. opvallend veel DeVlag-leden). Maar ook deze laatsten bleken uiteindelijk weinig om hun dure eden aan hun *Abwehr*-broodheren te geven : tot echte actie gingen ze niet over en ze biechten na arrestatie vlug alles op.

Het laatste bedrijf, de zending van kleine groepjes sabotage- en subversieagenten naar België na september 1944 (met de welluidende namen Breydel, De Coninck, Belfried, Balming en Rodenbach), liep al even slecht af. De auteur vermeldt nog dat zij naast hun *Abwehr*-taak van de gevluchte VNV-leiding in Duitsland informeel ook opdrachten meekregen zoals het organiseren van betogingen

met de leuze “Wij willen Elias terug” in geval van een herovering van België door de Duitsers of, mocht die toch niet lukken, de heropbouw van een “beweging”. On-realistischer kon niet.

Verhoeyen leverde met deze studie een indrukwekkend en met een ongelooflijke acribie geschreven werkstuk af. De *Abwehr*-activiteiten in België bleken groter dan gedacht, alhoewel het m.i. voor de oorlog toch niet gaat om regelrechte en massale subversie à la vijfde colonne. M.a.w. de onafhankelijkheidspolitiek op zich bleef gezaghebbende Duitse kringen voldoening geven.

Tijdens de bezetting werd België wel zeer druk gebruikt in de oorlogsvoering van de *Abwehr*. De terechte indruk ontstaat dat echt succes uitbleef, wat echter niet mag doen vergeten dat het verhaal op vlak van contraspionage (de strijd tegen het verzet en tegen de geallieerde inlichtingendiensten, genre *Englandspiel*) veel geslaagder was, maar dat was tenslotte niet het onderwerp van dit boek.

Vervelender voor de leek is het ontbreken van een algemeen besluit. Men ziet soms door de bomen het bos niet meer. De auteur koos ervoor niet te werken met emblematische, typische gevallen. Dat maakt zo’n besluit des te noodzakelijker. Misschien iets voor een ingekorte uitgave van dit boek voor het grote publiek ? Ook een overzichtstabel van alle *Stellen* en hun agenten ware nuttig. Zoals reeds gezegd was ook een verdere uitwerking van de prosopografische gegevens interessant geweest (tevens lijkt het mij dat er meer kon gedaan worden met bv. de rol van vrouwen).

Maar het is ontegensprekelijk de verdienste van de auteur om met deze kanjer wellicht hèt niet te overtreffen referentiewerk over de *Abwehr* en/in België te hebben afgeleverd.

Dirk Martin